

PAVLE BORŠTNIK

Knjižna recenzija s komentarjem

Jera Vodušek Starič: Slovenski špijoni in SOE, 1938-1942

Po svoji značilno za to knjigo je že samo dejstvo, da je izšla v samozaložbi. Avtorica je morda želela, da je pri pisanju čimbolj neodvisna, simbolično pa to dejstvo samo še potrjuje žalostno resnico, da gre za domala nepoznane "junake", ki jih je uradna zgodovina zamolčala, ker njihove ideje in prizadevanja niso odgovarjala ne "revolucionarni strani" medvojnega dogajanja, ne njeni povojni "kontinuiteti". Knjiga obsega 446 strani in je izšla v nakladi 800 izvodov, kar pomeni, da bo našla mesto na razmeroma redkih knjižnih policah. Upati je, da bodo njeni odmevi te nedostatke zapolnili do čimvečje možne mere.

Voduškova že v samem Predgovoru nakaže, za kaj gre: "Že med svetovno vojno smo ustvarili – slovensko mafijo" ... Ta "mafija" torej stori na začetku vsega opisovanega dogajanja med drugo svetovno vojno v Sloveniji. (Prim. jubilejno številko revije *Misel in delo*, 1938. Ob 20-letnici Jugoslavije) V tej mafiji so v stari Avstro-Ogrski delovali slovenski študentje z dunajske in praške univerze, vsi do zadnjega učenci ali pristaši Tomasa Masaryka. Njihovo delovanje je obrodilo zaželeni sad – Jugoslavijo, in ko je padla, so se v zrelih letih, z istim mladostnim zanosom zavzeli, da jo spet priključijo v življenje.

Njihova osebna tragika je zato v dejstvu, da so jim ta prizadevanja v veliki meri zapravili z zgrešeno, sebično politiko, prav isti ljudje, po večini iz britanskega miselnega območja, za katerih koristi so si prizadevali v obeh svetovnih vojnah. Zato perfidni Albion nima na vesti le slovenskih domobrancev, temveč tudi te idealiste in njihovo potep-tano čast.

"Ti ljudje," piše Voduškova, "naši junaki", še do danes – ne slučajno – niso prišli ne v slovensko enciklopedijo in ne v biografiko, postali so – "neosebnosti". (str. III) (In ko se je – kot glas vpijočega – oglasila britanska časnikarka Nora Belloff s "Titovo šepavo dediščino", so se ji brezvestni britanski "zgodovinarji" v slovenski družbi v Bohinju decembra 1985 posmehovali z žaljivo dopisnico: "Tukaj smo na tajni misiji, da preučimo svojo "šepavo dediščino" ... op. p.)

Za nekoga, ki je odra-

ščal v "nacionalističnih" ali, če hočete, liberalnih krogih, je knjiga pravo razodetje: vsi do zadnjega so bili povezani v podtalni organizaciji! Od A do Ž! Imena se vrstijo kot jagode na "paternoštu": od rafiniranih politikov kot npr. dr. Albert Kramer, do zanesenjakov a la rudi Marinčič (starosta Viškega Sokola) in do "navadnih" (?) železničarjev, kot je bil Bogo Kemperle, železniški uradnik in podstarosta Viškega Sokola, ki je mazal osišča v Nemčijo namenjenih vlakov s smolo, napolnjeno z železnimi opilki, v vagone z nafto opa metal tempirane vžigalnike (str. 150) in potem končal na Grčaricah.

Padale so glave, ljudje so romali v taborišča, gestapovske mučilnice so odmevale od njihovih krikov, in na koncu – se je vse sprevrglo v popoln polom. Britanski agitatorji so pozabili nanje; po navodilih zunanjega ministra Edena so napeli vse sile, da se prikupijo Stalinovi Sovjetski zvezi, ki je bila očitno "sila bodočnosti", kateri mora "velika" Britanija nuditi vso pomoč, če hoče sama obstati. Eden je postavil svojevrsten rekord: malokateri politik v zgodovini je zagrešil tako nepremišljeno, za milijo-

ne usodno napako. Toliko za uvod.

Na predvečer II. svetovne vojne

V nasprotju s cincarsko politiko takratnega britanskega ministrskega predsednika Chamberlaina, je bila britanska obveščevalna skupnost že do kraja alarmirana v zadnjih mesecih pred izbruhom druge svetovne vojne, gotovo pa po podpisu nemško-sovjetskega nenapadnega pakta, avgusta 1939.

Alarmirane pa so bile tudi vse države, ki so se kakokoli čutile ogrožene od Nemčije. Se pravi, vse države, z izjemo – Jugoslavije. V Jugoslaviji – in Sloveniji sami – so odgovorni ljudje z neučinkovito politiko (delno tudi zaradi negotovosti s Hrvaško) prepustili državo razvoju dogodkov, dokler ni stvari vzela v svoje roke – dobro organizirana komunistična partija (str. 1).

V tem je bila v resnici prva usodna napaka: meščanske stranke so bile ob začetku vojne, še bolj pa ob padcu Jugoslavije, do kraja dezorientirane. Znašla se je le komunistična partija, z bogatimi izkušnjami v podtalnem delovanju, četudi prizadeta spričo senzacionalnega sporazuma med Hitlerjevo Nemčijo in Stalinovo Sovjetsko zvezo.

V Sloveniji sami je prišlo do nekega osveščanja, ko se je poleg fašizma na zahodni meji, kjer je že med obema vojnama neusmiljeno zatiral slovenski živelj, pojavil še nacizem na severni meji. To je bil trenutek, ko so Britanci iz svojih obveščevalnih arhivov potegnili tudi imena pripadnikov nekdanje slovenske mafije – ter z njimi obnovili stike. Pri tem pa ni šlo le za redke posameznike,

temveč za celo plejado ljudi iz t.i. liberalnega tabora. "Angleška obveščevalna služba", navaja Voduškova, "se je pri operativnem delu na področju Slovenije, opirala skoraj povsem na sredinskoliberalno, mihailovićevo mrežo". (str. 5)

Ta obnovljena mafija seveda ni ostala prikrita komunističnim agentom, ki so takrat delovali v polnem soglasju z določili nemško-sovjetskega zavezništva in kasnejšega nenapadnega pakta. Zato je partija že v prvih mesecih okupacije ukazala "skupen boj proti angleškemu agentom in poskusom obnovitve starega reda" ter je v ta namen "mobilizirala vse svoje sile v boju proti razpihovanju nacionalnega sovraštva, ki ga okupatorji in njihovi angleški agenti širijo z vsemi sredstvi." (Josip Broz Tito, Zbrana dela, 7/41)

Na samem začetku okupacije torej, ko se navadnemu državljanu ni dosti sanjalo niti o odporu, niti o bližajoči se revoluciji, je komunistična partija že ožigosala "angleške agente" kot ljudi, ki v resnici delujejo v interesu okupatorja.

To stališče je sovpadalo z odločitvijo Osvobodilne fronte, da pod smrtno kaznijo prepove kakršnokoli organiziranje narodnega odpora izven njene neposredne kontrole. Komunistična obveščevalna služba je pravilno ocenila daljnoročno vrednost takega britansko-slovenskega ali jugoslovanskega sodelovanja. Po drugi strani pa je za ta razvoj seveda izvedela tudi nacistična obveščevalna služba, zato se je prvi nemški gnev izlil prav na pripadnike tega "liberalno nacionalističnega tabora" ...

Britanski obveščevalna služba pa je aktivirala stike s slovensko (in jugoslovansko) mafijo, ne toliko z namenom, da državo pridobi za vstop v vojno proti Nemčiji, kolikor in predvsem, da čimbolj zniža eventuelne koristi, ki bi jih Nemčija mogla izsiliti iz Jugoslavije (in Slovenije), pri čemer je bil še najbolj konkreten cilj – sabotaza železniškega prometa z nafto in plovbe po Donavi.

(dalje na str. 12)

BRALCI
AMERIŠKE DOMOVINE
Priporočajte naš list!

Pesmi
in Melodije
iz Naše Lepe Slovenije
Radijska Družina Cleveland

ED MEJAČ
Vodja Radijske Družine

WCSB 89.3 FM
Nedelja 9-10 am
Sreda 6-7 pm

2405 Somrack Drive
Willoughby Hills, OH 44094
440-953-1709 TEL/FAX
WEB: www.wcsb.org

Slovenski špijoni in SOE

(NADALJEVANJE s str. 11)

Britanci so – v skladu s svojim splošnim strateškim programom – tudi v Jugoslaviji vpeljali dejavnost treh ločenih vej obveščevalne službe: Secret Intelligence Service (SIS), MI6, Državna obveščevalna služba in MIR, Vojaška obveščevalna služba. Kasneje je nastopila še SOE (angl. Special Operations Executive).

Opisati točen delokrog teh služb je nemogoče še danes, in ni bilo mogoče takrat. Interesi in akcije so se prekrivale, prišlo je celo do medsebojnega tekmovalstva za uspehe, ena posledica pa je bila, da so bili Jugoslovani, Srbi, Slovenci ali Hrvati, ki so prišli v stik z agenti teh obveščevalnih organizacij, pogosto do kraja zmedeni in so tu in tam zagrešili tudi težke, tragične napake na ta račun.

Organizacijsko je to pomenilo tri ločene resorje: obveščevalno delovanje, sabotažno delovanje in strateško-vojaško delovanje. V vseh treh dejavnostih se od samega začetka pojavljajo imena: Kramer, Ribnikar, Žitnik, Vrhunec, Mačkovšek, Ambrož, Puc iz Ljubljane, pa Primorca Ivan Rudolf in Ivan Marija Cok. In z njima cela vrsta primorskih rodoljubov iz Tigra.

Center Beograd

Voduškova navaja pet glavnih centrov: Beograd, Zagreb, Ljubljana, Maribor in Celje, so pa gotovo delovali še manj pomembni centri na jugu države. V glavnem, Beogradu, spet srečujemo slovenska imena.

Britanski veleposlanik Ronald Campbell je še pred izbruhom vojne opozoril svojo vlado, da se Slovenci najgloblje zavedajo nemške nevarnosti in med njimi najbolj – dr. Korošec. Ta pa je decembra 1940 nenadoma umrl, tako ni nobene sledi o njegovi eventualni povezanosti z Britanci.

V zadnjih mesecih pred vojno je v Jugoslaviji potekala intenzivna kampanja za srbsko-hrvaški sporazum, ki je bil res podpisan skoraj istočasno s podpisom nemško-sovjetskega nenapadalnega pakta. Bilo pa je v

resnici že prepozno, kar so Hrvati – upravičeno – dolžili Britance, češ da so ves čas pogajanj odklanjali vsakršno intervencijo v korist Hrvatov, zanašali pa so se na "realizem" dr. Mačka, da Srbom ne bo postavljali pretiranih zahtev. Ena posledica patetičnega zavlačevanja srbsko-hrvaških pogajanj je bila apatija in nezaupanje volivcev do državnih oblasti. Povezano s pretiranim rusofilstvom in panslavizmom pa je vse to odpiralo vrata – komunistični taktiki.

Med prvimi, ki so v Beogradu navezali stike z britanskimi agenti je bil Slovenec Anton Batagelj, uradnik notranjega ministristva, rojen v Sturjah na Primorskem. Kmalu so bili pritegnjeni še advokata dr. Stanko Zorko, dr. Vinko Zorc, finančni uradnik Savinšek, Ela Potočnikova, obveščevalec Andrej Rejec, in seveda dr. Ivan Marija Cok.

Slovenci so od vsega začetka tudi gojili stike s Čehi, pri čemer je posredoval dr. Vladimir Kalan, po rodu iz Celja, sicer pa češki in britanski državljani, ki se je kasneje umaknil v Ljubljano, odšel od tam v četniški odred, bil zajet na Grčarih in kljub diplomat-

skemu statusu ustreljen v Dolenjskih Toplicah jeseni 1943.

Vzporedno z britansko navzočnostjo v Beogradu pa je naraščalo tudi protivojno razpoloženje in konec leta 1939 je prišlo do težkih demonstracij, v katerih so komunisti poudarjali neupravičenost vojne za korist "imperialistov", padlo pa je tudi geslo, da je "bolje umreti na beograjskih ulicah, kot na slovenski meji".

Veleposlanik Campbell pravi o teh demonstracijah, da "ni nobenega dvoma, da za večino komunistične propagande v tej državi stojita nemški denar in nemški agentje" (str. 37).

"Razmere v Jugoslaviji," je zapisal Campbell, "so idealne za demagoge in nihče ne prekaša komunistov v demagogiji. Njihove govore je mogoče slišati na vsakem koraku. Kar so obsojali včeraj, danes hvalijo in kar danes obsojajo, bodo morda hvalili jutri. Zanesljivo pa bodo sledili ukazom centra."

Poleti 1940 je Campbell poslal v London šifrirano poročilo, ki je vsebovalo načrt državnega udara v Jugoslaviji. Predviden naj bi bil istočasni udar v Bolgariji in nato združitev obeh držav pod srbsko dinastijo, napad na Albanijo in povezava z britanskimi vojnimi načrti.

Campbell je načrt zavrnil, češ da ni mogoče ugotoviti, kakšno zaslombo imajo "uporniki" med narodom, britanska vlada pa naj bi mu naročila, naj upornikom pove, naj ne računajo na britansko podporo. Pač pa so se razmahnile akcije sabotažnega oddelka, ki so zajemale predvsem železniški promet in pa plovbo po Donavi. V poročilih te sekcije pa se je pričel omenjati agent z oznako A/H31. Bil je to Draža Mihajlović.

Center Zagreb

Slovenski "napredni krog" je bil tesno povezan tudi z britanskimi agencijami, ki so delovale v zagrebškem centru. Prve stike naj bi dosegel Dimitrij Omerza, brat slovenskega kiparja Nikolaja Omerze, in pomorski častnik. Kot tak se je

(NADALJEVANJE s str. 10)

Zdaj pa večinsko katoliško Cerkev uvršča k nacionalistom Jelinčičevega kova.

Nerazumljivo napadalno držo muslimanskega verskega voditelja razumemo v novi luči, če pogledamo, kakšne so trenutne družbene razmere. Zmagovalni polet liberalne demokracije v navezi s prenoviteljsko komunistično stranko je v zadnjih letih ustvaril plodna tla novega enoumja. To v veliki meri nekritično podpirajo slovenski mediji. Ker je nadškof opozoril na dejstvo, da je odločitev za džamijo v rokah politikov, je s tem nehote pokazal, kdo je kriv, da je ni. Obenem pa je opozoril, kaj pomeni džamija v islamskem svetu ter posredno spodbudil odgovorne, da je treba ljudi celovito obveščati ob tej odločitvi. Ko je natančneje o razlikah med džamijo in cerkvijo spregovoril tudi profesor za verstva na Teološki fakulteti dr. Drago Ocvirk, sta bila z nadškofom deležna očitkov nestrpnosti. Medtem pa so šli nekateri v naklonjenosti do muftija tako daleč, da so celo lepšali njegove izjave (kako drugače razumeti televizijski izrez Đogićevega izbruha proti svetniku Jarcu v Trenjih na POP TV 23. januarja, ki ga gledalci nismo mogli videti. Slovenski liberalno-prenoviteljski politiki, ki jo najbolj povezuje protikatolištvo, pride zelo prav spor muslimanov in katoličanov, da s tem opraviči svojo držo in odločitve. Da bi jim bilo lažje, so priklicali na pomoč tudi vedno pripravljene "anticerkvene" Roterjeve sociologe. Obojim ne gre za obveščenost, ampak le za zbujanje sovraštva in nezaupanja do cerkvenega vodstva!

Z muslimani bomo v Sloveniji živeli tudi v prihodnosti. Tega se katoličani dobro zavedamo, zato jim ne odrekamo pravice do zbiranja in molitve v lastnih prostorih. Ker smo delili z njimi totalitarno preteklost, ki je zatirala oboje, si želimo tako prihodnost, ki bo mirna in urejena in ne bo prinašala kasnejših sporov. Za to pa se je ob odločanju za zidavo džamije vredno pogovarjati in biti celovito obveščen. Za to mora poskrbeti oblast. Bo znala sprejeti ta izziv?

DRUŽINA, 2. febr. 2003

celo udeležil španske državljanske vojne na strani republikancev in se vrnil v Zagreb tik po izbruhu svetovne vojne ter dobil zaposlitev na britanskem konzulatu. Tega je vodil konzul Terrence C. Rapp, ki je bil zelo dobro poučen o razmerah na Hrvaškem. Kmalu mu je bil kot vicekonzul dodeljen Trevor J. Glanville, ki je kasneje tudi vzpostavil radijsko zvezo med ljubljanskim centrom in jugoslovansko ambasado v Ženevi.

Med slovenskimi imeni, ki se pojavljajo v zvezi z delovanjem britanskih agencij v Zagrebu, so še dr. Odon Šorli iz Maribora, dr. Milan Orožen iz Celja, zakonca Nastja in Stanislav Žgur, prav tako iz Maribora, pa tudi vse "omizje" v slovenski Černetovi gostilni v Zagrebu: Dane Modic, zdravnik dr. Černetič, dr. Zarnik, Miha Korošec, pevec Mario Šimenc, slikar Zoran Mušič in še kdo. Vsi ti, piše Voduškova, so bili po vojni

osumljeni sodelovanja z Britanci.

Zanimiva je navedba na str. 87, po kateri je Trevor Glanville označil slovenskega bana dr. Natlačena za "iskrenega prijatelja Velike Britanije", čeprav v isti sapi navaja tudi, da slovenski liberalci svojih stikov z Britanci niso razkrili klerikalcem, ker jim niso zaupali.

Ko je Glanville prevzel nadzor nad delovanjem obveščevalnih agencij v Sloveniji, je razvil stike s štirimi skupinami: liberalno, "Brezigarjevo" skupino, z organizacijo slovenskih četnikov (organizacija je delovala v stari Jugoslaviji), ki naj bi jo vodil neki Hojnik iz Kamnika, z vojaško obveščevalno organizacijo pod vodstvom podpolkovnika Branka Plhaka in pa s Primorsko skupino, ki sta jo vodila Cok in Rudolf. Glanville je to skupino označeval za "slovensko domoljubno organizacijo". V njej so bili

(dalje na str. 14)

V BLAG SPOMIN

ob deseti obletnici smrti dragega moža, očeta, starega očeta, brata in strica

PAVEL ŽAKELJ

Umrl je 17. februarja 1993

V miru božjem Ti počivaj, dragi, nepozabni nam, v nebesih rajsko srečo uživaj v ljubezni božji vekomaj.

Žaluojači:

Marija - žena
Otroci - Ani Zitko, Pavle, Stanko, Tone, Janko in Vinko
z družinami
ter ostalo sorodstvo

Slovenski špijoni in SOE

(NADALJEVANJE s str. 12)

aktivni poleg Coka in Rudolfa še dr. Marušič, ki je kasneje prešel v OF, dr. Furlan, dr. Lavo Čermelj, Rado Bordon, Just Godnič, brata Ujčić, ki so vsi imeli zveze ali so sodelovali tudi s Tigrom.

V Zagrebu je bil povezan z vsem tem delovanjem tudi dr. Oton Ambrož, dopisnik ljubljanskega *Jutra*, časo-pisa, ki ga je izdajal dr. Albert Kramer. Ambrož je bil tesno povezan z Milanom Orožnom, Stankom Rapotcem in Bojanom Ribnikarjem, ki so imeli zveze z Brezigarjevo skupino.

Nekak povezovalec je vseh teh še danes "skrivnostnih" mrež in interesov je bil dr. Vinko Vrhunc, direktor Trboveljske premogokopne družbe, za katerega obstajajo določeni znaki, da je bil povezan tudi s francosko obveščevalno službo. Zaradi svojih poslovnih stikov je Vrhunc pogosto potoval tudi v Rim, vendar Voduškova ne navaja nobenih znakov, da bi imel kakršnekoli stike s katerokoli italijansko obveščevalno agencijo.

Vse te skupine so v Zagrebu razvijale svoje dejavnosti predvsem v času srbsko-hrvaških pogajanj in so se v glavnem ali v celoti razpršile ob nemškem napadu na Jugoslavijo in so delovanje spričo ustaškega terorja le s težavo obnavljale.

(nadaljevanje prihodnjič)

PAVLE BORŠTNIK

Knjižna recenzija s komentarjem

Jera Vodušek Starič: Slovenski špijoni in SOE, 1938-1942

(Drugi del – nadaljevanje in konec)

Center Ljubljana

V tem poglavju se na bralca vsuje dobesedna ploha imen, ki je pojavljajo, izginjajo, pojavljajo spet v neki drugi zvezi, prepletajo med seboj in slednjič drugo za drugim ugašajo v polpozabo. Podrobna analiza vsega tega prerivanja bi zahtevala še eno 440 strani obsegajočo knjigo. Zadostuje naj zato nek splošen pregled, obravnavan le z najnujnejšimi in najbolj zanimivimi primeri.

◆

Slovenci smo imeli v podtalnem obveščevalnem, konspirativnem pogledu to prednost pred ostalimi državljani Jugoslavije, da nas je Rapalska pogodba nekako avtomatično prisilila v podtalno delovanje, katerega končni cilj je bila – osvoboditev Primorske. Ta prizadevanja so bila intenzivna od začetka do konca. Iz nekega doslej še neraziskanega razloga, se prizadevanja za rešitev podobnega, koroškega problema, sploh ne morejo kosati z njimi.

Zanimivo pri tem je, da se je prvotno iredentsko gibanje proti Italiji zanašalo predvsem na pomoč francoskih obveščevalnih agencij, pa tudi na pomoč samih francoskih konzulov v Ljubljani. Do začetka vojne so se zvrstili trije. Njihova glavna naloga je seveda bila širiti zanimanje in simpatije za Francijo. Zanimanje in simpatije pa so dobri, ki se največkrat množijo, če gre za recipročno, povračilno dejavnost – roka roko umije.

Obveščevalno delo so francoski konzuli opravljali predvsem v navezi s primorskimi emigranti v Sloveniji in preko teh z – Orjuno, Organizacijo jugoslovanskih nacionalistov, ki si je s časom pridobila zelo negativen sloves in se nikoli ni mogla otresti dvomov, če ne mada, ki je padel nanj po incidentu v Trbovljah, kjer je prišlo do spopada s komunisti in je obležal rudar Fakin.

Toda italijanska obveš-

čevalna služba si o Orjuni ni delala nobenih utvar in jo je popolnoma pravilno karakterizirala ne kot jugoslovansko organizacijo, temveč kot *protiitalijansko*, morda celo teroristično organizacijo.

Nobenega dvoma ni, da bi marsikatero akcijo Orjune brez posebnih težav označili za teroristično dejanje, toda iz perspektive časa je treba te incidente presojati predvsem kot merilo in dokaz globine odpora, ki ga je slovenski živelj, zlasti na Primorskem, čutil do Italije, posebej do Musolinijeve Italije.

V Ljubljani je imela Orjuna nekakšno "gnezdo" na Viču in en njen pripadnik, Lipe Kosec, gledališki scenarist, ki je znal dvorano viškega Sokola za vsako "silvestrovanje" spremeniti v čudovito grajsko dvorišče. On je v kasnejših letih zapisal o Orjuni:

"Razburljiv čas in politične prilike so nanesele v organizacijske vrste tudi mnogo nepoštenih elementov, ki so videli v Orjuni mesto osebnega izkoriščanja (in) svobodo za izživiljanje nizkotnih instinktov. Žal tudi vodstvo ni znalo organizacijo o pravem času očistiti takih elementov. Res pa je tudi, da je nasprotna propaganda storila vse, da so se napake in grehi v še hujši obliki razvedeli, pravo delo idealistov pa je ostalo skrito." Druga plat sodbe o Orjuni torej.

Povezava slovenske Orjune in francoske obveščevalne službe je ugasnila leta 1931, ko je nova Lavalova vlada v Parizu ustavila finančno podporo. Do leta 1935 je "francoske" pozicije prevzela britanska obveščevalska skupnost.

Orjuna sama je seveda nadaljevala in izvedla celo nekaj akcij na Primorskem, med njimi napad na tiskarno v Trstu, kjer so tiskali časopis *Il Piccolo*, ki je še danes najmočnejši glasnik "italijanstva", napada na kara-

binjerski postaji v Prestranku in Selcah ter še kaj.

V Ljubljani sami pa je Orjuna celo izvedla drzen osebni atentat, ki ga je skoraj gotovo treba označiti za prvi politični umor v Sloveniji, ko so namreč njeni agenti na ulici likvidirali italijanskega konfidanta Periča.

Policija je takoj pozaprta celo vrsto Orjunašev in s tem se je pravzaprav začel konec te organizacije. Stvari so se pričele krhati, medsebojni načelni in osebni spori so dejavnost organizacije zavrli in ljudje so se razpršili po drugih skupinah.

Britanski obveščevalci so prišli v stik tudi s tkim. "kazinsko skupino". To so bili "liberalci starega kova", ki so imeli družabno središče v ljubljanski Kazini, kjer so v kavarniškem ozračju premlevali dnevno politiko in po večini opravljali tudi druge posle, tudi take, povezane z obveščevalnimi zadevami.

Ko je v Zagrebu nastopil britanski konzul Rapp, si je kmalu ustvaril precej točno sliko slovenskih političnih razmer in zanimivo bi bilo ugotoviti, v koliko si je to podoba izrisal s pomočjo Kazincev. Rapp je prišel do spoznanja, da so bili Slovenci v Jugoslaviji v resnici v nekem privilegiranem položaju, saj je bil Beograd – zaradi spora s Hrvati – vselej pripravljen popustiti določenim slovenskim zahtevam. Rapp je bil mnenja, da so se Slovenci tega dobrega zavedali in se s tem tudi okoriščali.

Voduškova sicer ne omenja tega, toda na neki točki se je moral Rapp srečati z dr. Korošcem, ker je že v prvih poročilih nakazal, da si (Korošec) ne želi "sirjenja nemškega vpliva" in je zato šele leta 1939, ko je nemški pritisk postal le pretežak, umaknil nasprotovanje sporazumu med Srbi in Hrvati.

Ko je bil ta sporazum tik pred izbruhom vojne dosežen, naj bi se – tako je menil Rapp – Korošec zavedal, da je nastopilo novo obdobje, ki je predstavljalo nove izzive za slovensko politiko. Ni mu pa bilo dano, da bi to novo politiko do kraja izkristaliziral. Korošec je decembra 1940 nenadoma umrl.

Po Koroščevi smrti je Rapp stopil v stik s Franciom Kulovcem. Dosti časa sicer ni imel, saj je tudi Kulovec sam bil ubit že aprila 1941, manj kot pol leta po smrti Korošca. Kakorkoli že, v enem svojih poročil je Rapp o razmerah v Sloveniji zapisal: "...da si klerikalna stranka in večina Slovencev v resnici želi le to, da bi prevzeli vso donosno administracijo, ostalo pa prepustili centru. Kot vedno doslej, bi tako dobili najboljšo izmed obeh rešitev".

Nič manj neposredna ni bila njegova ocena liberalcev: "...silovito polemizirajo s klerikalci, čeprav njihovi pogledi na politiko pravzaprav niso drugačni. Njihov prvi argument je ta, da klerikalci nimajo pravice govoriti v imenu Slovenije na tak način, kot sme Maček v imenu Hrvaške. ... Njihov drugi argument pa je, da je ekonomska struktura Slovenije najpomembnejši vidik slovenske avtonomije, zato se Slovenija ne sme izolirati od Hrvatov in Srbov, ne gospodarsko, ne politično."

Pri tem je Rapp bistroumno (ali morda po zanesljivih informacijah) doagal, da prihaja na liberalni strani do nekega miselnega preloma, pa celo, da so se pojavile težnje, povezati se s hrvaško HSS in v Sloveniji ustanoviti novo stranko, ki bi porazila klerikalce, odpravila "narodnjake" in se borila proti komunistom. (Spomnimo se *treh* medvojnih legij!).

Toda Rapp zaključuje, da bo po njegovem mnenju klerikalna stranka obdržala prevlado, to pa naj bi bilo precejšnjega pomena za zunanjo politiko, ker izkazuje ta stranka močno protiitalijansko razpoloženje.

(dalje na str. 12)

Prijatelj's Pharmacy

St. Clair & E. 68 St. 361-4212
IZDAJAMO TUDI ZDRAVILA
ZA RAČUN POMOČI
DRŽAVE OHIO - AID FOR
THE AGED PRESCRIPTIONS

BRALCI

AMERIŠKE DOMOVINE
Priporočajte naš list!

Slovenski špijoni in SOE

(NADALJEVANJE s str. 11)

Ob Koroščevi smrti je Rapp zapisal: "Korošec je bil vedno predmet raznih napačnih razlag. Hrvatoma se je zdel nasprotnik hrvaške avtonomije, Srbom pa sovražnik pravoslavne Cerkve in zagovornik fašizma. Tisti, ki so ga najbolj poznali, pa ga opisujejo kot neomajnega slovenskega nacionalista, prepričanega podpornika Jugoslavije, smrtnega sovražnika Nemčije in v nekoliko manjši meri - fašizma."

Rappu tudi ni ušlo, da so se Korošču ob smrti poklonili vsi slovenski politiki ne glede na to, da so se med seboj ogorčeno borili. "So pa tako in tako," je zapisal, "vsi Slovenci veliki nacionalisti, ne glede na to, kateri stranki pripadajo..."

Vojaški sektor obveščevalnega delovanja v Ljubljani je bilo v rokah podpolkovnika Branka Plhaka, češkega rodu, a rojenega v Žalcu. Njegovo delo je bilo vsekakor dobro zakonspirirano. Tudi ni jasna razmejitev med posameznimi sektorji, se pa zdaj v arhivih pojavljajo vsa mogoča in skoraj nemogoča ljubljanska imena.

Ta imena gredo od konjskega mesarja Ivana Marinčka, kapetanov Josipa Lesjaka in Berta Ilovčarja, kleparja Rudolfa Žitnika, gledališkega igralca Bojana Medvena, angleških državljanov Fanny Copeland, ki je v Ljubljani poučevala angleščino, lektorja Alexandra C. Lawrensona in Reuterjevega dopisnika Johna D. E. Evansa, do Črtomira Nagodeta, profesorja Furlana, inž. Mačkovska, dr. Jožeta Pučnika, dr. Kalana, slikarja Čorota Škodlarja, dr. Lava Čermelja, dr. Branka Vrčona, urednikov *Jutra* Radota Bordona in Božota Borštnika, do šahista Vasje Pirca in nogometaša Hassla, in do kranjskega tiskarja Tončka Kneza, ki je kasneje prešel v OF. In še in še. Pisana družčina.

Pisane so bile tudi nje ne akcije ali nameravane akcije, med katerimi se zdi najbolj eksotičen načrt uporabiti zastrupljeno koruzo in jo dobaviti klavnicam živine na Madžarskem, kjer je nemška vojska nabavljala meso za svoje kuhinje. Dva slovenska agenta, Bordon in Kokolj, sta si ogledala klavnice v Debreczenu, samo akcijo pa so potem prevzeli Čehi. Oprav-

ljena je bila sabotaža na cisternah romunske nafte, prirejena tako, da so vagoni eksplodirali šele v Avstriji ali Nemčiji itd.

Niti vsega tega delovanja so se stekale v rokah treh ljudi: dr. Brezigarja, dr. Vrhunca in polkovnika Vauhnika. Vrhunc, direktor Trboveljske premogokopne družbe, je bil morda osrednja osebnost, saj je imel široka poznanstva tudi v tujini. Proti koncu vojne pa je omagal in ko je v partizanih tragično končala njegova hči, je opustil nadaljnje delo.

Tik pred izbruhom vojne je George Taylor, namestnik direktorja SOE, poslal v London oceno delovanja slovenske podtalne skupnosti. Navedel je štiri ločene enote: Brankova skupina, skupina dr. Brezigarja, ki naj bi bila maloštevilna, vendar dobro organizirana, Oficirska skupina, navezana na SOE, ki je opravljala sabotažna dejanja, ter Slovenska demokratična skupina (TIGR), ki sta jo vodila dr. Čok in profesor Rudolf.

O njej piše: "Ti ljudje so ... močno protinemški, ogorčeno protiitalijanski in probritanski (ali natančneje prozahodni libe-

ralci). Njihove ideje sicer nimajo podpore večjega dela Slovencev, so pa dobro organizirani v podtalnih povezavah in že zelo izkušeni v zarotniškem delu. Njihova organizacija pokriva tudi slovensko manjšino v Istri in tudi Slovence v Avstriji. (PRO, HS 5/166).

Centra Maribor in Celje

Maribor je bil že po svoji zemljepisni legi najbolj primeren za protinemško in protinacistično delovanje. Britanski krogi so ga pravzaprav obravnavali kot pretežno *nemško* mesto, saj je tam živel močna nemška naselbina. Jugoslovanska vojaška obveščevalska služba je zato že nekaj let pred vojno vzdrževala močno postojanko tam, ki je krila tudi vse ostalo področje Štajerske in slovenske Koroške.

Z naraščajočo politično zapletenostjo položaja se je v mestu izoblikovala skupnost ljudi, vojakov in civilistov, ki so prevzeli en ali drug vidik obveščevalnega in obrambnega delovanja. Pri tem je marsikaj doprineslo tudi dejstvo, da je v Mariboru živel močna skupnost beguncev iz Trsta in Primorske in ti so tvorili naravno človeško rezervo za rekrutiranje obveščevalcev jugoslovan-

ske obveščevalne mreže.

Drug element tega delovanja v Mariboru je nastopil s krizo v Češkoslovaški. Ljudje iz te nesrečne države, ki so jo Nemci tik pred vojno neusmiljeno zmrcvarili, so pričeli bežati na vse strani in en kanal je vodil preko Maribora na jug Jugoslavije.

Čehi pa niso bili samo negativno breme, mnogi med njimi so bili tudi zanesljivi viri informacij in te je jugoslovanska obveščevalna služba dodobra izkoristila.

Prav tako je obstajal vzporeden kanal za reševanje nemških Židov. Delno se je kril s kanalom čeških beguncev. Ena posledica je bila povečanje aktivnosti Gestapa v avstrijskem Gradcu, odkoder so Nemci napeljavali svoje tipalke na Štajersko in v sam Maribor.

Aktivni v vseh teh akcijah in prizadevanjih so bili številni Mariborčani, tudi tu pa prevladujejo določena imena, če ne cele družine: Ribnikarji in Vauhniki so omenjeni na vsakem koraku. Iz Maribora sta izšla tudi dva kasneje zavzeta obveščevalna agenta, oba Dalmatinca in majorja jugoslovanske vojske: Tomić in Anić, pa tudi pe-

(dalje na str. 14)

Slovenski špijoni in SOE

(NADALJEVANJE s str. 12)

vec in gledališki igralec Medven, ki je kasneje deloval tudi v Ljubljani. Za vse tri je konzul Glanville po vojni predlagal britanska odlikovanja, ni pa znano, če je bil predlog sprejet.

Pri opisovanju delovanja celjskega centra, Voduškova pravilno opozarja na nesorazmerno močno udeležbo Celjanov v nacionalni ilegali in obveščevalnem delu. V četniškem odredu na Grčari-
cah npr., je bila vključena cela vrsta članov in naraščajnikov celjskega So-

kola. V obveščevalnem delu se še in še pojavljajo člani družin Kalan, Prekoršek in Orožen.

Iz celjskega okolja je izšel tudi pisatelj in diplomat Anton Novačan, ki je ostal v emigraciji in umrl v Argentini, mnogi udeleženi Celjani so tudi osebno poznali polkovnika Dražo Mihajlovića, ki je tik pred vojno služboval v Celju.

Kot v Mariboru je bilo tudi v Celju tradicionalno nasprotje med klerikalci in liberalci občutno manj zaostreno kot v Ljubljani. V Celju je bila celo orga-

nizirana skupna akcija Sokolov in Slovenskih fantov, s katero so preprečili "folksdojčersko" proslavo Hitlerjevega rojstnega dne.

Iz Celja je izšel tudi profesor Mirko Bitenc, kasnejši poveljnik vzhodne Slovenije v sklopu Jugoslovanske vojske v domovini; ta, ki so ga l. 1948 obsodili na smrt in ustrelili.

Državni udar in vojna

Dogodki 27. marca 1941 so seveda pomenili velik uspeh britanske obveščevalne službe v Jugo-

slaviji, čeprav je vlada generala Simovića na samem začetku nakazala, da je bil njen glavni namen omogočiti srbsko-hrvaški sporazum, ne pa upor proti paktu z Nemčijo. Zunanji minister Ninčić je ves dan 5. aprila čakal na letališču v Zemun, da ga pokličejo na pogovore v Berlin (str. 238).

Voduškova tudi navaja (str. 241): "popolnoma ponarejen" poziv hrvaškega voditelja dr. Mačka, ki naj bi Hrvate vzpodbujal, naj sodelujejo z novo ustaško oblastjo Nezavisne Hrvatske.

Toda hote ali nehoti, z udarom proti knezu Pavlu se je Jugoslavija avtomatično znašla v zahodnem taboru in Hitler se je takoj odločil, da jo uniči. Prva politična posledica tega razvoja se je pokazala na Srednjem vzhodu, kjer so se Britanci takoj zavedli, da imajo med ujetimi italijanskimi in nemškimi vojaki določen rezervoar ljudi, ki so v resnici navezani na Jugoslavijo in bi se bili najbrž pripravljeno boriti zanj.

V ta aspekt svojega delovanja je britanska obveščevalna služba pritegnila dr. Čoka in profesorja Rudolfa, oba Primorca, ki ju je tik pred nemškim napadom na Jugoslavijo evakuirala preko Soluna v Palestino. Ta akcija je bila že v načrtovalni fazi, ko je v Palestino prispela tudi jugoslovanska vlada in z njo tudi slovenski predstavitelji Miha Krek, Franc Snaj in profesor Furlan, ki je tik pred državnim udarom zapustil Ljubljano, družina pa mu je sledila nekaj dni kasneje.

Pri tem se ponovno pojavlja vprašanje slovenske reprezentance v prvi begunski vladi. Kako je bila pripravljena odločitev, da bo Kulovčev mesto v vladi zasedel Franc Snaj, o tem obstajajo zdaj vsaj tri verzije: prvo nakazuje prof. Žebot v svoji knjigi Neminljiva Slovenija,

drugo navaja sam Snaj v svojih Spominih, tretjo navaja Janez Arnež v nedavno izišli knjigi o Slovenski ljudski stranki in njenem medvojnem zadržanju.

Od vsega začetka je bila v britanskih krogih napravljena neka (zgrešena) analiza položaja, ki je videla možne nosilce eventualnega odpora v Jugoslaviji samo v srbskih generalih in politikih, Slovencem in Hrvatom pa je pripisovala le "parcialne interese" in jih avtomatično potisnila v ozadje.

Ta odločitev očitno ni upoštevala poročila zagrebškega podkonzula Glanvillea, ki zavrača srbske navedbe, da je padec Jugoslavije pospešila izdaja Hrvatov. Glanville je mnenja, da je bil glavni vzrok poraza nepripravljenost jugoslovanske vojske in nesposobnost njenih generalov (raznih štirih, so bili vsi - Srbi).

Z nemškim napadom in porazom Jugoslavije se je zaključila prva faza delovanja britanske obveščevalne službe na jugoslovanskih in s tem tudi na slovenskih tleh. Večina agentov in obveščevalcev se je razbežala, mnogi pa so se potem spet vrnili in razvili medvojno delovanje, ki pa je bilo spet absolutno podrejeno britanskim interesom in je slednjič žrtvovalo vse te slovenske in jugoslovanske agente in obveščevalce, za nameček pa so jih britanski zgodovinarški krogi oklevetali s kolaboracionisti in izdajalci.

Knjiga Jere Vodušek Starič se nekako zaključuje z letom 1942. Kot kaže, pripravlja še drugi del, ki naj bi pokrival delovanje britanskih in jugoslovanskih obveščevalcev v zasedeni Jugoslaviji. Če tako, je najbolj zanimiva zgodba šele pred nami.

(KONEC)

V ljubeč spomin in zahvalo

Uzaloščeni, a vdani v božjo voljo, naznanjamo, da nas je 22. decembra 2002 nenadoma zapustil naš ljubi mož, ati in ata

FRANK ZALAR

Pokojni je bil rojen 12. novembra 1925 v vasi Breže pri Ribnici. V Ameriko je prišel leta 1950 in se zaposlil pri podjetju Cleveland Twist Drill, kjer je delal do svoje upokojitve.

Frank je bil ustanovni član Slovenske pristave, član Upokojencev Slovenske pristave, D.D. Lilija, društva Kristusa Kralja št. 226 KSKJ in Društva Najsvetejšega Imena pri Mariji Vnebovzeti. Bil je tudi bralec pri slovenskih sv. mašah 31 let.

Pogreb je bil iz Želetovega pogrebnega zavoda v petek, 27. decembra, v cerkev Marije Vnebovzete nato s pokopom na pokopališču Vernih duš na Chardonu, Ohio.

Iskreno se zahvaljujemo častitemu g. John Kumšetu za molitve rožnega venca skupno s člani Najsvetejšega Imena, za obred v pogrebnem zavodu, za sv. mašo in ganljiv nagovor v cerkvi ter za spremstvo in molitve na pokopališču. Enaka hvala gre prisotnim duhovnikom čč. gg. J. Božnar, V. Cimperman, W. Jerše, T. Gilles, G. Schaut ter diakonom J. Retar, E. McCarthy in L. Boehnlein.

Hvala tudi članom Lilije in Pristavskim upokojencem za molitve ob krsti rajnega. Topla zahvala g. Franku Šega za molitve in poslovilne besede v imenu društva Kristusa Kralja. Enako smo hvaležni zboru Korotan, ki je pod vodstvom Janeza Sršena zapel žalostinke v pogrebnem zavodu. Prav pristrčna hvala osebju Želetovega pogrebnega zavoda za vso naklonjenost in tako sočutno vodstvo pogreba ob tej težki uri.

Zelo smo hvaležni cerkvenemu zboru in gostom, ki so se jim pridružili za tako ubrano petje med sv. mašo, in igralcu violine. Posebna hvala pevkam ob krsti na pokopališču za tako ganljivo pesem.

Iz srca smo hvaležni vsem, ki se se prišli posloviti od pokojnega v tako lepem številu, posebno še sorodnikom iz Kanade; za velikodušne darove za sv. maše in vse dobre namene, za izraze sožalja in za toliko lepega cvetja; za udeležbo pri sv. maši in spremstvo našega dragega prav do groba. Bog Vam vsem obilno poplačaj za vse. Toplo zahvalo naj prejme Ameriška Domovina za objavo smrti. Hvaljeni smo tudi Radijski družini in Tone Ovseniku za objavo in žalostinke na svojih oddajah.

Posebna hvala Francki, Milki, Mari in Anici in vsem strežnicam za okusno pripravljeno kosilo in hitro postrežbo. Hvala pa tudi vsem za toliko dobrega peciva. Naj Vam ljubi Bog povrne

